

Евгений К. Теодоров

МЕЖДУ ЗЕМЯТА И ЗВЕЗДИТЕ

София, 2012

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Евгений К. Теодоров, автор, 2012
© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-954-321-987-2

Евгений К. Теодоров

МЕЖДУ ЗЕМЯТА И ЗВЕЗДИТЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

Георги Цанков

Светлината, която сияе в твореца и около него..... 7

Светла Теодорова

Живот между земята и звездите.....17

Глава 1

Нахвърлени мисли.....23

Глава 2

Споделено43

Глава 3

Спомени49

Глава 4

Статии.....51

 Пенчо Славейков..... 51

 Левски в общочовешкото развитие..... 54

 Учителят..... 56

 „Фрагменти“ на Атанас Далчев..... 58

Глава 5

Миниатюри.....61

Приложение 1

**Евгений К. Теодоров –
жизнен и творчески път69**

Приложение 2

**Основни трудове
на Евгений К. Теодоров89**

СВЕТЛИНАТА, КОЯТО СИЯЕ В ТВОРЕЦА И ОКОЛО НЕГО

Щастливата съдба ме срещна с неколцина истински възрожденци. Никога няма да забравя уроците, които получих, докато изследвах живота и делото на Славчо Атанасов, човекът, който създаде чудото на българското книгоиздаване – библиотека „Златни зърна“. Когато настъпва национализацията и му отнемат всичко, той не свежда глава, макар да прекарва няколко години изселен, накрая поема утварницата на Светия синод и я превръща в печелившо предприятие. Другата забележителна фигура, която имах честа да ме допусне близо до себе си, беше Здравко Дафинов, бивш царски офицер, който след комунистическия преврат завършва право, а след това специализира и архитектура, но най-вече се изявява като блестящ писател и летописец на българския духовен живот. В тези мъже открих невероятни качества, които са им помагали да преодолеят всички трудности. Дори и в най-мъчителните ситуации те запазват достойнството си, остават честни и доблестни, не се поддават на лъжовни съблазни и съграждат дела – истински духовни подвизи. Винаги са побеждавали препятствията, но не благодарение на обстоятелствата, а въпреки тях.

В последните дни на 2011 г. стопанинът на престижното издателство „Изток-Запад“ Любен Козарев ми предложи да напиша предговор за една книга на изтъкнатия наш учен Евгений К. Теодоров, имал нелек житейски път поради напълно неконформисткия си характер. Така в живота ми влезе още един исполин на духа, който не е дирил признание приживе, а е работил за идните поколения и се е гордеел с призиването

си да бъде Учител. Пиша думата с главно У, защото той именно така е разбирал вълшебния ѝ смисъл. За мен беше истинско откровение да се запозная с живота и делото на невероятен за нашата епоха на тясна специализация енциклопедист, който налага таланта си във всички области на науката, до които се е докоснал. Приживе Теодоров не получава професорска титла, макар в някои отношения делото му да може да се сравни с извършеното от големия световен учен Мирча Елиаде. Теодоров възражда интереса към митологичния слой в народния епос, открива черти на тракийския херос в образа на св. Георги, убедително доказва, че песните за Крали Марко могат да се съпоставят с „Песен за Роланд“ и с „Песен за нибелунгите“. Не съм специалист по фолклор, но откривам железни доказателства за приноса на Евгений К. Теодоров в задълбочения анализ на професор Валентин Ангелов, който изследва монографиите му „Древнотракийско наследство в българския фолклор“, „Български народен героичен епос. Кралимарков цикъл – произход, развитие, специфика“ и др. Прочитът на тези научни трудове за мен беше своеобразен звезден миг. Няма ни следа от скучното наукообразие, езикът е жив, а извършената работа е титанична. Разпитани са стотици осведомители, правени са обстойни теренни проучвания. Впечатлява интердисциплинарният подход: свързването на художествената образност със спецификата на епохата. Макар и създадени по времето на социализма, няма да откриете в тази текстове никакви компромиси с „марксистическа обосновка“. Напротив, написаното въздейства и днес. Прав е Валентин Ангелов, когато говори за „фолклорна археология“ и допълва, че тя предполага „широк интелектуален кръгозор, огромна ерудираност, евристично мислене, дълбока аналитична способност“.

Тези качества Теодоров носи в себе си още от младите си години, от времето, когато през 1923 г. издава във Варна списание „Модерно изкуство“, където излиза за първи път на български език негов превод на стихове от Сергей Есенин, а свои текстове печатат такива автори като Теодор Траянов, Николай Ракитин, Николай Дончев, художникът Борис Георгиев и други видни интелектуалци. В призива за подкрепа и сътрудничество към варненските граждани стопанинът на списанието пише: „Родено в бледни дни на смъртно призори,

списанието ще бъде отзвук, искрица на пробуждащия се сред нас възход към нови хоризонти в изкуството, нови социални перспективи и нови дни.“ В Дневника си младежът е записал: „Не е по силите ми да се откъсна от перото. Аз съм се среснал с него и с него живея.“ Син на учители от будни фамилии, Евгений Теодоров избира да завърши немска филология. Той е стипендиант на фондация „Александър фон Хумболт“ и достойно защитава призиването си в Мюнхенския университет, който завършва с докторска степен. В стремежа си към универсални знания, сякаш повтаря постигнатото от четворката от кръга „Мисъл“. Върви по стъпките на д-р Кръстьо Кръстев и на Пенчо Славейков, който става за него не само кумир, но и обект на задълбочено изследване. Дисертацията му „Немски влияния върху Пенчо Славейков“ излиза като самостоятелно издание в Германия. А у нас малко по-късно (1941 г.) ще се появи „Немската лирика на български. „Немски поети“ на П. Славейков“ – бих казал, първата сериозна монография на български език, разглеждаща теорията и практиката на превода. Този труд и до днес не е изгубил значимостта си. Теодоров аналитично проучва антологията на големия поет, той не се поколебава да посочи нейните слабости. Във време, когато не е имало Интернет, авторът намира оригиналния текст на всички превеждани стихове, обръща особено внимание на ритъма и римата, езика и стила. Година по-късно издава „Проблемът за държавно-националната общност у Хайнрих фон Клайст“, една блестяща студия, в която се разкрива как Клайст отхвърля мачкащата индивида пруска държавна идея и стига до демократичния възглед, че човекът може да намери своето пълно осъществяване и независимост не като се изолира от общността на националната държава, а вътре в нея. Сякаш дочуваме драматичните монолози на учения, който в трагично време търси своето място и „носи закона на държавата в себе си“. Достойната му дъщеря Светла Теодорова, която е направила изключително много за увековечаване паметта на баща си, разказва интересни случаи от неговото сложно битие. На 1 май 1933 г., ден, в който се чества празника на цветята, в гората се завързва сражение между млади комунисти и легионери. Учителят Теодоров не се поколебава сам да се отправи към „бойното поле“ и да обезоръжи момчетата с палки.

Когато чета животоописанието му, неизменно се сещам за прочутото стихотворение на Александър Геров, посветено на Атанас Далчев:

Блазе ти, с никое събитие
не си се омърсил!
Сияе в облака на дните
днес твоят образ мил.

Човешката душа разпната
бе твоят идеал.
Ти ѝ отдаде красотата,
с която си живял.

Ще минат мрачните години
и твоят светъл ден
във своята вечност ще премине
човешки съхранен.

Едва ли може по-точно да се представи житейския и творчески подвиг на Евгений Теодоров. Много може да се говори за неговите статии и студии, за великолепните му учебници по немски език, за дългогодишното му учителство, за изпълнената му клетва да живее и да страда за изкуството и за красотата. Всичко, което е постигнал, е именно въпреки конюнктурата. В края на 1944 г. му предлагат да оглави катедрата по немска филология в Софийски университет. Условието обаче е да стане член на БКП. Знаем колко бързо тогавашните новобоядисани в червено преподаватели получаваха професорски звания, че и академични титли. Но големият учен поема по друг път. През 1947 г. той става редовен преподавател по немски език във Висшето училище по физкултура. Пет години по-късно го заварваме старши преподавател в Държавната политехника. Доста десетилетия от живота си е посветил на преподаването. Човекът, който, по време на преследването на евреите, е изнасял показни лекции за „Лорелей“ от Хайне, сега отказва да пише тройка по милост на племенника на партийния секретар. Отстранен е от работа, а в изложението си до отдел „Кадри“ заявява: „Аз съм прям. Аз не умея да бъда внимателен, когато казвам някои истини, когато посочвам някои грешки. Аз не умея да печеля приятелството на тия, от които завися.

Аз съм страдал от тоя си характер, но аз не съм дошъл още до съзнанието, че трябва да го променя: смятам, че всеки честен човек трябва да бъде такъв.“

Безценна е новата книга, която Светла Теодорова е събрала, след като внимателно е преровила богатите архиви на баща си. „Между земята и звездите“ обединява афоризми и фрагменти, благодарение на които пред нас се открива възможността да добием ясна представа за харизматичността на учения, за неповторимото му обаяние. През 1966 г. той пише рецензия за книгата на Атанас Далчев „Фрагменти“. Освен че се проявява като блестящ критик, изрича твърдения, които в пълна степен важат и за неговите собствени миниатюри. „Един автор на фрагменти не се обосновава. Той казва своите истини, а не ги доказва, защото изпуска веригата от разсъждения, които са довели до тях. Затова той може да бъде приет или отхвърлен, но не и оборван. И в това е неговата сила и неговата слабост.“ Силата на Евгений К. Теодоров е в умението му да ни дарява с изстрадани прозрения, всяко от които черпи корените си от житейската му и творческа биография. Когато четях дневниците на Здравко Дафинов, имах усещането, че пред мен оживява истината за трагичната епоха. Същото чувство изпитвам и при допира с прозренията на създателя на тези фрагменти. Той изповядва най-съкровенията си мисли и възжелания, а потвърждение за правотата на изреченото откривам с увлекателната му биография, съхранена в книгата „Херос не е бог“ и в безсмъртните му научни прозрения. Позволявам си да използвам толкова категорични думи, защото съм убеден в мощта на духа му. Всичко написано напомня ценните съвети на велик учител, или както се изразява нашият герой не просто „учител по“, а „Учител“. В спомените си възпитаниците му го рисуват като пословично честен, принципен и чист. Крум Бризов се възторгва: „Колко се възхищаваме от неговата личност! Как неудържимо и възторжено му подражаваме! Не смеем и да помислим, че ще го достигнем някога. За нас той е еталон на Човек... Той ни внушава сила, постоянство, мъжество в труда. Така чрез волевата индукция на своя характер, с непреклонната си възискателност и прецизност калява волиите ни, укрепва устоите на личността ни. Просто кове душите ни. Той е истински ковач на млади характери. Затова остава да

живее у нас силен, непреклонен и незабравим.“ Нека се вслушаме и в адвоката Иван Китанов: „Външният вид на д-р Евгений Теодоров беше изискан и напълно отговаряше на високо образован човек. Походката му беше уверена и енергична. Към нас, учениците беше изключително търпелив... Цялата му личност излъчваше високия му авторитет, който заставяше всички да го зачитат и безпрекословно да му се подчиняват.“ Самият Теодоров ще каже: „Учителят не е чиновник и не може да бъде такъв, неговата работа е близка до тази на артиста, на писателя, на художника. А училището, университетът е „работилница“, в която се изковава утрешна България.“

Постепенно от фрагментите израства образът на човека, когото вече познаваме от разказаното за него и от книгите му. Но срещата с изповедното му слово е вълнуваща. Той ни внушава, че „човешката личност е неповторима“. И допълва тъжно – „повторимо е човешкото безличие“. В системата на нравствения му императив „свободата на мисълта и свободата на словото и печата трябва да бъдат неотменими за всички времена и във всички общества“. Отива и още по-далече: „Да отнемеш правото на една човешка личност да каже своята истина за света е престъпление срещу човечеството.“ Тези думи са изречени по време, когато свободното слово е подложено на изтезания, но Теодоров никога не си позволява компромиси със своята честност. Той разобличава колегите си, които плагиатстват. Една от потърпевшите преди 9.ІХ е била в концентрационен лагер и се ползва с подкрепата на „влиятелни другари“. Това не смущава бореца за справедливост. Затова и той никога не се издига до равнището, което му се полага. Вместо да го направят „Заслужил деятел на науката“, го принуждават да се задоволи с орден „Червено знаме на труда“... Както подчертах вече неведнъж, той прави всичко въпреки, а не благодарение на обстоятелствата. Но постига нещата по съвършен начин. Дълбокото му убеждение е, че „творчеството във всяка област е само по себе си най-голямото щастие“. Евгений Теодоров винаги е заявявал, че най-много на света обича три неща: работата, музиката и природата. Неговият брат Любен Тодоров е известен композитор, а майка му Зоя е свирела на китара и цитра: „В къщи често пееше, като изпълняваше всичко с чувство и с жар и импровизирано си акомпанираше на ки-

тара. Още звучат в ушите ми пълните с настроение романси на Глинка, серенадата на Шуберт“, си спомня Любен. За любовта на Евгений към природата свидетелстват миниатюрите в „Между земята и звездите“: „Аз искам в мене и около мене да сияе светлина. Светлината на чистотата и благородството, на обичта. Аз искам да обичам всичко и всички“. Ученият има душа на поет. Външно достолепен, сдържан, дори твърде строг във възпитанието на дъщеря си, той е дълбоко раним, човечен, нежен и сърдечен, когато споделя мислите си на листа. И е изпълнен с положителна енергия. Осъзнава, че „да бъдеш честен е тежък жребий“, но не се поколебава нито за миг да отстоява нравствения си максимализъм. Когато разсъждава върху приятелството, изтъква, че „да обичаш хората е не само добродетел, а и осъществяване на лично щастие“. Малцина са стигнали до подобно алтруистично разбиране. Теодоров продължава: „Чувството на омраза е истинско нещастие, беда, напасть.“ Макар да не говори за Бог, той следва християнските ценности и вярва, че материята е израз на „висш разум“. Във фрагментите му оживяват противоречията на епохата, проявяват се с пълна сила най-съществените характеристики на националния характер, така че с пълна увереност можем да кажем, че творецът е и народовед, който не спестява кусурите, но и откроява полетите на нравствеността. Той прославя онези, които са били свободни и са заплащали за свободата си с живот, но не забравя и пълзящите. Като тревожна камбана прозвучават думите му „Воювай срещу малките човечета!“ Великолепно осмисля и психическите особености на обличените с власт, които не са непременно некадърни, но проявяват жестокост към зависещите от тях. Всъщност, когато „нравствено и интелектуално малоценни индивиди застават на ръководни места, без да бъдат веднага обградени от отношение, което да ги накара да се почувстват в невъзможност да останат там, където са, това говори за дълбока обществена криза“. Теодоров е живял много дълго във времена на такава криза, но като истински наследник на Дон Кихот се е борил срещу овластената посредственост и бездарието. Той не приема хората с маски, смята, че прямият, откритият човек не ще скрие и гнева, и радостта си, страхува се от изчезването на вътрешния свят и от крайното прагматизиране на общуването. Мъдростта струи от

разсъжденията му, които не биха развълнували само циничните и безчувствени хора. „Ако са ти чисти ръцете, не ги показвай на човек с изцапани ръце. Ще му станеш враг. Без никаква причина“. Теодоров познава злокобата на подобни люде. Обаче той никога не е крил чистите си ръце, нито в науката, нито в учителството, нито в живота. Затова отвсякъде е понасял удари. Когато тръгва да защитава забележителната си идея, че песните за Крали Марко са национален епос, един писател се опитва да го изпревари. Дори прави така, че забавя публикацията му. Това е поредното предизвикателство. След премълчаването на приноса му в областта на фолклористиката, след омаловажаването на постиженията му за изучаване на немския език... „Ако търсиш благодарност, не прави добро“, отсича Теодоров и гордо се изправя на сцената. Защото е убеден, че „животът е сцена“. „За тебе като актьор се съди не по това каква роля изпълняваш, а как я изпълняваш. Затова вложи всичко хубаво от себе си, вложи в нея всичко, което имаш – защото ти си само това, което си проявил, което си дал от себе си.“ Ето как вижда ролята му журналистът Изидор Соломонов: „Д-р Евгений Теодоров беше преди всичко човек и мъдър педагог, усърден учен и пламенен патриот. Винаги и над всичко той поставяше своя дълг пред хората и обществото и най-малко се стараеше да взема за себе си, дори и онова, което по право му се полагаше. И може би защото умееше така да се раздава, той бе толкова богат – с чуждата радост, която извикваше, с признателността на онези, които имаха щастието да го наричат съпруг и баща, с честта на други да го назовават приятел и учител.“ „Учителят в мен не свършваше в класната стая“ – това е неговото верую. И още: „Дългият живот се измерва не с броя на годините и дните, а с обширността и дълбочината на познанията за света; не с количеството преживявания, а с тяхната дълбочина и осмисляне.“ При цялата му тази отдаденост на другите, Теодоров великолепно осъзнава, че в желязната епоха е своеобразен отшелник – в света на книгите и на собствените мисли. Той не иска да съществува редом със злобата на деня, с интригите, които непрестанно се усукват около него, вълнуват го нетленните неща. В живота му има и знаци, доказващи особената му мисия. През 1968 г. при разкопки, в подстъпите към къщата, в която е роден във Враца, археолози-

те откриват тракийско златно съкровище. „Да се претворява света, да се тласка той непрекъснато напред – това е смисълът на отделния живот“. Творецът закономерно изкопава своето съкровище, то се съдържа и в неговите мъдри книги, и във фрагментите, но и в спомените на дъщеря му и на приятелите му. „Ръкописите ми са огнищата по моя път.“ – споделя ученият. Създателят на непреходни ценности е с ясно съзнание за постиженията си. Основният подтик за работата му в науката е да създаде нещо, което никога няма да умре. Затова е убеден, че напускайки тленния свят ще може да каже: „Аз бях на Земята!“ Вече трийсет и две години след кончината му, все по-силно усещаме неговото присъствие. Учителят се връща сред нас с произведенията и изповедите си, за да не забравяме, че винаги е творил красота и тази неръкотворна красота ни прави по-добри и по-човечни.

Доц. Георги Цанков

ЖИВОТ МЕЖДУ ЗЕМЯТА И ЗВЕЗДИТЕ

Когато бях на 14 години, купихме къщичката в Княжево (парцел половин декар и постройка 20 квадратни метра) – нашата „лятна резиденция“, наследство от баба и дядо по бащина линия. (Когато те си отидоха от тоя свят, тя дойде на мястото на дела на баща ми от двуетажната къща във Варна). Свежият лъх от планината и величието на боровата гора не изместиха в сърцето му неговото любимо море, но начертаха нови проекции на дълбокото му чувство към природата.

Като днес помня топлите юлски вечери, когато тримата – баща ми, майка ми и аз изнасяхме столове на терасата и седнали мълчаливо съзерцавахме небето, дърветата и високата трева, обгърнати от здрача. Всеки от нас беше унесен в мислите си. Стройните стебла на едрите маргарити пред терасата се полюшваха от лекия вятър. Вълнуващо беше когато виждахме светулка да прелита над тревата. Умилени проседяхме траекторията ѝ, белязана от нейното „фенерче“, което угасваше, проблясваше, угасваше, проблясваше, докато се загуби от погледа ни. Но тези вечери имаха един неповторим музикален колорит и той идваше от многогласието на щурците. Сгъшени в тревата и в маргаритките те упойваха въздуха с философията на песента си. В тази земна песен трептяха нотки, които създаваха силно усещане за принадлежност към Мирозданието в неговата цялост. Небето и земята се събираха в едно. Особени, незабравими мигове, които оставиха дълбок отпечатък у мен. За баща ми песента на щурците беше едно от най-великолепните преживявания. Тя отключваше ясното разбиране, че човекът е творение едновременно на земята и на една висша

същност, която би могла да бъде метафоризирана чрез звездите.

Ако реша пък аз да се изкажа метафорично по най-кратък начин за житейския и творческия път на баща си, не виждам по-добро определение от това: **път между земята и звездите**.

Евгений К. Теодоров вървеше по земята, но неговото съзнание и гражданско поведение бяха в унисон с критериите на една висока нравствена позиция, каквато е рядкост на земята. Но е съзвучна с Висшия морален закон.

Идват ми на ум думите, казани от американския учен Франсис Колинс, ръководител на световноизвестния проект „Човешки геном“: „Според мен ДНК последователността сама по себе си, дори придружена с безценни данни за биологическите ѝ функции, никога няма да обясни определени, срещани само при човека качества като познанието за Моралния закон и всеобщия копнеж по Бог“.

Не съм била религиозно възпитавана. Вкъщи не се говореше за Бог. Но тъкмо при баща си и майка си видях нещо, което считах, че би трябвало да е нормално за всички: човек да бъде нравствен не поради страх от Бога, а по силата на вътрешна потребност. Такава потребност, каквато изпитваме от въздух, вода и храна. Тази потребност всъщност е заложена в човека като божествено творение. Защо тогава у повечето хора не е развита? Защо са нужни външни фактори, като религиозни предписания и проповеди, които да действат като „укротител“ на нездрави пориви. Не е ли възможно човек просто да няма такива пориви!...

Баща ми, Евгений Константинов Теодоров, казваше, че обича най-много три неща: работата, музиката и природата. Той остави значително научно наследство с оригинални и пионерни приноси в областта на фолклора, германистиката, тракологията, изследване на аспекти от творчеството и личността на Пенчо Славейков. Като преподавател беше строг и справедлив. Самовискателен, ерудиран, отличен професионалист, той постигна високи резултати в обучението на възпитаниците си. В неговата лична самооценка обаче не научното и педагогическото му дело беше най-значимото в земния му път. Около месец преди да напусне тоя свят, ми каза: „За най-голяма своя заслуга считам това, че изминах живота си с изправен гръбнак“.

За житейския път на баща ми прилягат и думите на Жан Жак Русо: „Свободата не се състои в това да правиш каквото искаш, а да искаш каквото си длъжен!“ В този смисъл Евгений Теодоров беше неограничено свободен човек!

Тази свобода в духовен план предполагаше неговия избор в светски план. Теодоров не допусна компромис със съвестта си, независимо от това, че такъв житейски път е осеян с остри и препъващи камъни. Той имá вътрешната сила да не се отклони от този път. Той не получи званията и постове, които заслужаваше, но той се издигна твърде високо в иерархията на нравствения максимализъм. В неговата ценностна система това беше най-важната йерархия.

Нахвърлените по различно време мисли, които намерих в архива на баща си, са красноречиво свидетелство за това, че целият му живот бе осмислен от неговото убеждение, че тук, на планетата Земя, взаимоотношенията между хората би трябвало да се управляват от „звездни“ закони.

Вече бях избрала заглавието на тази книга, когато намерих една малка папка, озаглавена „Аз бях на земята“. Вътре, на „титулната“ страница беше написано „Миниатюри“. След като ги прочетох, затвърди се убеждението ми, че точно съм избрала заглавието на книгата.

Мисли, стихове, епиграми, поетични миниатюри, публикации и литературно-критични статии са споделяни от Евгений Теодоров с белия лист по различно време, за кратки мигове в потока на неговата напрегнатата научна и преподавателска работа, на времето, отделяно за семейството. Много от тях са реакция на гражданското чувство на Теодоров, на неговата непримиримост с посредствеността, с морала и действията на дребния човек. Повечето размисли впечатляват с философската дълбочина и психологическата проникателност на автора. В кратките миниатюри се чувства вътрешната динамика на една душа – ту опиянена от усещането за сливане с Мирозданието (на фона на една дълбоко преживяна връзка с природата); ту изтръпнала от студената самота, на която е обречена одухотворената личност в атмосферата на еснафското статукво; ту философски загледана в неизбежния край на индивидуалния живот.

Когато четях тези неща от архива на баща ми, съзрях тяхната непреходна стойност във времето. От една страна те са ак-

туални и днес, защото човешките недъзи не са преодолені. От друга страна, за радост, и днес има хора, жадни за духовна светлина и чисти изживявания. Мисля си, че за такива хора и размислите, и миниатюрите на Евгений Теодоров ще бъдат като жива вода. Теодоров има десетки отпечатани публицистични, педагогически, литературно-критични статии. Намерих в архива му и няколко непубликувани. В тази книга съм включила само четири статии (три публикувани, една – непубликувана и незавършена), тъй като тук акцентът е върху най-кратките форми. Незавършената статия е за Пенчо Славейков. Теодоров има оригинален научен принос в осветляването на душевността, личността и творческия почерк на Славейков.

Включила съм и два интересни спомена от неговите дневници, свързани с лични впечатления от бомбардировките на София през време на Втората световна война, когато семейството на Теодоров и той самият оцеляват като по чудо.

Убеждението на Е. Теодоров че високият морал в обществото е гаранция за пълноценна изява на индивида, беше инкорпорирано в неговото лично поведение на човек и професионалист. Неговият живот беше живот без маска. Твърде малко люде успяват да се задържат на острия гребен на запазването на личностното достойнство в условията на среда, в която мнозинството се съобразява с конюнктурата. Но това, което се среща още по-рядко е, че Теодоров освен че съхрани себе си, през целия си живот не се умори да „тегли“ околните по пътя, по който той вървеше.

Ще споделя един интересен случай от четиригодишната му възраст, описан от него в записките му от последните месеци на неговия живот. „От преживяванията от детството в града (Враца – б.а.) особено добре си спомням едно. Майка ми ме беше завела в близката до дома църква, която затваряше ул. „Речка“, и в чиито двор се намираше старобългарска гробница. В един момент, в който виждам, че всички в църквата коленичат, включително майка ми, която ме дърпа за ръката да направя същото, аз упорито стоя изправен и оставам така до края. Дребен случай, но показателен за целия ми живот. Какво накара детето да остане право, за ужас на майка му, чиято реакция после сигурно е направила толкова ярко запаметена тази случка“.

Животът на баща ми премина пред очите ми и не можех да не забележа, че тази детска постъпка сякаш бе емблематична за целия му живот!

Сега родителите ми ги няма. Но аз поглеждам към една действителност, която години наред ме е зареждала с енергия и ми е давала вътрешно богатство. Действителност, която по координатата на времето е „минало“. Но това минало е всъщност едно мое непрекъснато настояще, защото нося в себе си културните натрупвания и нравствената красота на семейната среда, в която съм живяла. В семейството с родителите си познах в дълбочина духовните и душевни измерения на човешката обич. От атмосферата, която владееше въкъщи и сред която израснах, формирах убеждението си, че най-нормалното и правилно нещо на света е човек да иска да дава, а не да взема. Разговорите ни, топлината и радостта от семейния ни празник 9 декември – денят на Св. Ана, имен ден на майка ми, който същевременно е и по стар стил рожденият ден на баща ми – когато се събирахме с роднини и близки, съвместно прекарваните летни почивки (изключително във Варна), зарежаният поглед към морето, търсещите мисли, отправени някъде към безкрайната линия на хоризонта, слънцето и екстазът на неговите лъчи ... Всичко това, толкова незначително в мащабите на обществото, и толкова същностно за отделната човешка личност! ... И спонтанно бликва в мен поривът да кажа: „Аз имах щастлив живот“. И в този момент си припомням същите думи изречени от баща ми в последния месец на земните му дни. И още по-пълно го разбирам. При всичките огорчения, които трябваше да понесе, при наглите набези на посредствеността, с чиито тъмни вълни му се налагаше не веднъж да се бори, в края на пътя си той каза: „Аз имах щастлив живот“. Татко ми имаше умението да цени малките неща, така наречените „малки“ неща!... И да вижда красотата! Сега, когато отново в мислите си вървя по изминатия от него път, още по-добре разбирам, какво значи от малкото да получиш много!

И така, погледът ми в ретроспекция преутвърждава мисълта ми, че съм избрала точното заглавие. И откривам, че за възжеленията, стремежите, душевността му като че ли е емблематично стихотворението на Лермонтов „Ангел“:

По небу полуночи ангел летел,
И тихую песню он пел,
И месяц, и звезды, и тучи толпой
Внимали той песне святой.

Он пел о блаженстве безгрешных духов
Под кущами райских садов,
О Боге великом он пел, и хвала
Его непритворна была.

Он душу младую в объятиях нес
Для мира печали и слез;
И звук его песни в душе молодой
Остался – без слов, но живой.

И долго на свете томилась она,
Желанием чудным полна.
Но звуков небес заменить не могли
Ей скучные песни земли.

Светла Теодорова

ГЛАВА 1

НАХВЪРЛЕНИ МИСЛИ¹

МАТЕРИЯТА

Материята е съвкупност от елементарни частици. Тя е и израз на висша закономерност, смисъл, целесъобразност, целенасоченост, т.е. израз на висш разум. Не съществува и най-незначителна материална частица или проява, откъсната от висшия, основния порядък на вселената.

ПОТРЕБНОСТ

Основна потребност на земята е да твори красота. Всеки къс земя през годините и хилядолетията е създавал ненаситно цветя – с най-различни линии и багри. Затова и основна потребност на създадения според древната легенда от пръст човек е да твори красота – в багри и линии, в движение и ритъм, в мелодия и слово.

¹ Тези мисли на Евгений Теодоров са от неговите дневници. Те не са били подготвяни за издаване и подредбата им следва датите на записване. Всяка мисъл е едно спускане в дълбочина, търсене и формулиране на закономерности. Опитвах се да систематизирам тези размисли тематично в подраздели с различни заглавия, например „Човек“, „Общество“ и т.н. и видях, че това е почти невъзможно. Има едно преплитане на мотивите в почти всички сентенции. Осмислени са рефлексии на поведението на личността върху състоянието на обществото. Избрах все пак някакво подреждане, в което да има известна, макар и твърде относителна тематична плавност в прехода от една към друга мисъл. Заглавията към самите мисли са поставени от мене. *Светла Теодорова*

ТВОРЧЕСТВОТО

Творчеството във всяка област е само по себе си най-голямото щастие. Признанието до голяма степен е въпрос на организация. Към признание се стремиш толкова повече, колкото по-малко си изживял пълнотата на творческата радост, поради липса на достатъчно надареност. Творчеството е самозадоволяваща се действителност, преживяване.

СЛЪНЦЕТО

Слънцето и когато не сгрява, свети!

Слънцето се раздава без да получава нищо отвън и не за да получи нещо. Така е с всички, които носят светлина.

Какво е слънцето? В него не можеш да гледаш освен през мъртвите сажди, които са опушили стъклото, освен през нещо, което го отделя от очите ти. Но слънцето можем да видим и в цветята, и в плода, и в тревите и листата, и в осветените предмети, които изчезват без него, погълнати от мрака.

СРЕЩУ ТЕЧЕНИЕТО

Всичко, което попадне в реката, плува по течението и всъщност бива носено от нея, но само оня, който може да плува срещу течението ѝ, стига до изворите на реката или до ония места, където слънчевите лъчи проникват до дъното.

СВЕЩТА И ЛУНАТА

Обичам повече светлината на свещта отколкото лунната светлина, защото свещта светейки гори, а луната свети с отразена, чужда светлина.

Колко малко свещи има на земята и колко много луни!

ИНТРОСПЕКЦИЯ

Някога някой казал, че във владенията му слънцето никога не залязвало. Имало е и има и други богати и силни владетели, владетели на големи, незрими царства. И в техните души слънцето никога не е залязвало. Това са били най-богатите хора в

света. Имената на мнозина от тях не се и знаят. Техните очи и уши са обърнати навътре, макар и някои от тях да не са казали онова, което виждат и чуват, погълнати от вътрешната пълнота.

НЕПОВТОРИМОСТ

Човешката личност е неповторима. Повторимо е човешкото безличие. Неповторими са и вижданията на човешката личност – виждания, определени от мястото и времето, където и в което е тя. Ето защо свободата на мисълта и свободата на словото и печата трябва да бъдат неотменими за всички времена и във всички общества. Да отнемеш правото на една човешка личност да каже своята истина за света е престъпление срещу човечеството. Това е по-лошо от смъртно наказание за изказана „недопустима“ мисъл. Защото осъжда мнозина да останат неродени. Убитите живеят с онова, което са направили, а неродените не съществуват.

КРЪГОЗОР

Твоят град е малък. Твоята страна е малка. Защото ти си могъл да побереш в себе си само малка част от тях. Ти искаш да видиш „свят“. Но и светът, който ще видиш, малко ще ти даде, защото и от него малко ще можеш да вземеш. И от него ще можеш да побереш малка част в себе си.

ПО ТАЗИ ЗЕМЯ...

По тази земя са отеквали по полета и планини силни, горди стъпки, стъпки на хора, които са били свободни и са заплащали свободата си с живот. Но в тази земя има по пътищата и следи от лазене в праха. Минали са хиляди с пълзене. И пълзят. Още пълзят. Ден и нощ.

ДЕЛНИЧНАТА СЪПРОТИВА

Много хора като че ли винаги са гледали да премахнат онези, които са идвали с волята да ускорят темпа на нашия живот, да го организират, да повишат изискванията към нас

като работници и граждани. Така те са се стремели да си осигурят отново „свободата“ да се прозяват, да живеят и лъжат на дребно.

ВОЮВАЙ СРЕЩУ МАЛКИТЕ ЧОВЕЧЕТА!

Малките човечета от векове са се стремили към власт, за да се направят неуязвими, въпреки уязвимостта си поради своята долна порода и посредственост. Само малцина са имали смелостта да воюват срещу облечените във власт дребосъци. И те са плащали това в живота си, като са им били издигани на всяка крачка препятствия, като са били затваряни, дори умъртвявани. Но само тези безумно смели, светли личности, които са мислели повече за дълга си да събарят малките човечета и по-малко за личното си преуспяване, вдъхват вяра в човека.

Въпреки нерадостния жребий, който те чака, воювай срещу пошлите човечета! Вътрешното задоволство е достатъчна награда.

ХОРА С КОМПЛЕКСИ НА РЪКОВОДНИ МЕСТА

Това не са винаги неспособни хора. Напротив, понякога те могат да притежават интелект на средния човек. Но това са хора много мнителни. Те живеят вечно с мисълта, че ги подиграват, че ги отричат и чувстват непрекъснато нужда да се реабилитират чрез заемане на по-големи места. Тяхното самочувствие идва от мястото, от поста, на който са. След всяка промяна в общественото им положение те ревизират отношението си към хората. Когато се чувстват зависими, те са сервилни, угодничат, приспособяват се. И това продължава до момента, когато успяват тъкмо поради тези си качества да се възкачат на по-висока позиция. Получили вече един по-висок пост, те отреагират гложещото ги чувство, че са се унижавали, с отношението си към онези, над които сега стоят по силата на служебното си положение. Те проявяват безпринципна твърдост, неумолимост, дори жестокост към зависещите от тях. И колкото по-зависими са се чувствали преди да се възкачат на по-високото място, с толкова по-го-

лямо удоволствие потискат онези, които зависят от тях, особено способните.

Посредствените хора те презират, но ги търсят. В тяхната среда те се чувстват най-добре и затова се стараят да се обкръжават с посредствени лица и в професията си, и в ръководния екип, и в компании. Те мразят способните от дълбочината на душата си, органично, инстинктивно, без да могат да си дадат сметка за това. Тази тяхна омраза избликва спонтанно.

Моралното чувство на тези хора е напълно затъпено. Те са безскрупулни. Никакви нравствени задръжки няма у тях. Те не са религиозни, макар че имат някакъв страх от неизвестното. У тях живее и подсъзнателно една тъмна маса от суеверия.

Една тяхна черта е, че те са крайно лакоми. И ако им се удаде случай да ядат без да плащат, те са в състояние да погълнат огромно количество храна. По отношение на вкуса са невзискателни. Задоволството им от храната зависи изключително от нейното количество.

И на високия пост на тези хора пак им липсва вяра в себе си, те не се чувстват утвърдени в собственото си съзнание. Затова те са извънредно чувствителни към комплиментите. И тук е най-слабата им страна. Оттук могат да бъдат превзети най-лесно. Така стават играчка в ръцете на различни фактори.

ЛАСКАТЕЛСТВОТО

Практичните хора знаят нещо по-малко за живота и нещо повече. Те не знаят дали ласкателството е добро или не, но знаят, че то е универсален ключ към началниците. И въртят този ключ от сутрин до вечер. И той им върши по-добра работа, отколкото постиженията на способните хора.

КРИЗА

Когато всеки факт в обществото се приема такъв, какъвто е, колкото и да е той нетърпим, когато нравствено и интелектуално малоценни индивиди застават на ръководни места, без да бъдат обградени веднага от отношение, което да ги накара да се почувстват в невъзможност да останат там, където са, това говори за дълбока обществена криза.

ПАРАДОКСИ

Ако посредством гимназисти и висшисти се нареждат добре в живота, това означава само едно, че животът ни се намира в една хаотичност, че той не е организиран по начин, който да осигурява напредъка на способните и даровитите. По-способните у нас са по-зле, защото имат достатъчно гордост и вяра в себе си, за да не търсят ония пътища, които в големия брой случаи единствено извеждат към по-високите постове.

ПОГЛЕД „ОТГОРЕ“

Можеш да гледаш отгоре и някого, който стои по-високо от тебе, ако той стои прав без място wśród заетите маси, а ти си седнал и ядеш.

УЧИТЕЛЯТ, УЧИЛИЩЕТО

Учителят не е чиновник и не може да бъде такъв. Неговата работа е по-близка до тази на артиста, на писателя, на художника, а не до механизмираната работа на писаря. В никоя професия личността няма такова значение, както при учителя.

На училищата би трябвало да се гледа като на „работилници“, в които се изковава утрешна България. В тях трябва да кипи живот духовен и творчески. Учителят е оня, който може, който знае, който води, оня, който дава, защото има какво да дава. Той е учител като личност, а не по право.

Мнозина обичат да говорят за идеализма на учителя в миналото, а забравят, че тогава той е могъл да спестява всеки месец половината от заплатата си.

ЧОВЕКЪТ НА НАУКАТА

Човекът на науката не може да остави значително дело след себе си, ако неговата дейност не черпи соковете си от една нравствена воля. Стремeжът към личен успех донася недозрели плодове, води през тъмни ходове, търси моментни ефекти.

МАЛКИТЕ

Малките в науката и изкуството се стремят неудържимо към признание приживе и веднага, защото знаят, че делото им ще умре с тях, а и преди тях.

КРЪСТОПЪТ

Личното достойнство или изгодата – най-драматичният човешки кръстопът.

„Цяло число“

Човек се изразява винаги с числото 1 в числителя, и много рядко със същото число в знаменателя. Много рядко той е цяло число – единица, а най-често дроб. Нерядко той може да се изрази и в духовно, а не само в здравословно отношение с цифрата 2 в знаменателя. А понякога в знаменателя може да се постави и по-голяма цифра. Малцина са осъществявали възможната цялостност. Те са представлявали само част от човека.

МАСКА

Колко много хора преминават през света с маски. Маски, които изобразяват нещо, което те искат. Тези хора се познават по това, че са винаги еднакви.

Човек с винаги учтива и ласкава физиономия е човек с маска. На искрения човек образът отразява и настроението, и мислите му в момента. Чувствата му изменят израза му. Затова е различен. И приветлив. И усмихнат. И сериозен. И сърдит. И загрижен. И радостен. И равнодушен. И студен. Приблечи се към него! Не се бой. Това е човекът. Прямият, откритият човек. С други думи, честният човек. Защото само честният човек може да бъде пряк и открит. Само на честния човек може да се разчита. Пази се от човека с маска! От човека с винаги учтива и ласкава физиономия. Маската се носи, за да се прикрие грозота, грозота в мисли и дела. Маската прикрива равнодушие и студенина – не моментно изписани на лицето, а присъщи на душата.

ОБЩУВАНЕ?

Днес хората не общуват. Малки групи могат да се събират, да разговарят, да се забавляват. Но никой не търси другия, за да проникне в неговия вътрешен свят или да разкрие себе си. Защото вътрешен свят няма. Хората се търсят, за да бъдат използвани при разрешаването на практически задачи, или за да се осигурят предварително такива възможности. След като това се е осъществило, другият изчезва от погледа. Той се е превърнал в предмет или в нищо.

?

Като стреляхме по идеята за Бога, не улучихме ли Човека в човека?

Основното измерение на едно човешко общество би трябвало да бъде не ръстът на производството, а ръстът на душевността. Колко много съобщения за злоупотреби, кражби, жестокости, безчовечие, бездушие и колко малко – за безкористни постъпки и дела. А не чувам сирените да свирят тревога.

ЧЕСТНИЯТ ЧОВЕК

Честният човек не може да има много приятели, защото поставя над всеки жив човек своите „абстракции“ – дълг и отговорност. Дълг към всичко, отговорност за всичко.

Най-сигурният белег за честния човек е това, че той чувства всяко справедливо дело за свое дело, без да се съобразява със своята лична изгода.

С подлеца честният (наричан често „наивен“) воюва, а хитрецът си служи. Те се обичат. Защото си и приличат.

На лъжата краката са къси само когато попадне всред честни хора.

Подлецът има по-малко врагове и повече възможности да се бори с тях.

Да бъдеш честен е тежък жребий. Това знаят малцината, които са били такива.

Можеш да се самоубиеш не само с оръжие, а и чрез принципност, безкомпромисност и честност.

Как да не стават хората подлещи, когато това създава толкова предимства и не носи почти никакви неудобства.

Подлият човек може да има много приятели, защото може да бъде полезен при всяко положение, където честността не помага. А тя никога не помага.

ПОЧУКАЙ НА ВРАТАТА!

Хората са като къщите. Някои къщи са с хубав вид, хубаво измазани, с украси. А влезеш ли вътре – неприветливо, тъмно, лъхва те мирис на прах и на гнило, безпорядък. А други къщи са отвън почти незабележими. А влезеш ли вътре, те облъхва топлота и свежест от отворени към градината прозорци. Ред и смисленост. И не ти се излиза. Почукай! Някои бързо ще ти отворят. Други – след като почакаш. Но почукай. Не съди по фасадата.